

SZABÓ MÁTÉ

A „nép” és az „elit” populista szembeállítás, mint mobilizációs keretértelmezés (frame) Magyarországon 1989 előtt és után¹

A populizmus sokértelmű és sokágú koncepciója² tartalmazza az „*elitellenesség*” motívumát is, amelyet különféle kontextusokban helyez el. Lehetséges kapcsolódás az *autoriterdik-tatórikus rendszer*, avagy a *demokrácia kritikája* vagy akár elutasítása, mert hiszen az is az intézmények olyan rendszere, amely *elszakítja az elitet* a társadalomtól, avagy a populista szóhasználat szerint *a néptől*. A populizmus ideológiai, politikai mozgalom, politikai stílus, és mindezek részelemeinek sajátos vegyülete konkrét megjelenései formáiban³. Magyarországon az ellenzéki irányzatok vitája a „*népi-urbánus vita*”⁴ néven híresült el, amelynek közvetlen kapcsolódásai vannak az 1989 előtti, a Kádár-rendszer elleni ellenzékiiség történetéhez is⁵. Ahogyan azt a téma kutatói sokszor és sokféleképpen, de mindannyian megfogalmazták, a magyar ellenzéken belül már nagyon korán megjelent ennek a „népi-urbánus” elkülönülésnek az újratermelődése⁶, amely bizonyos értelemben a magyarországi ellenzéki mozgalmak fejlődésének fő differenciáló megoszlásának tekinthető.

Sokan és sokféleképp világitották meg ezt a különbséget, amely témánk szempontjából azért olyan lényeges, mert a népi irányzat kötődött a magyar populista hagyományhoz, és a *nép-elit* idegenség nyilvánvalóan megjelent a Kádár-rendszerben, most azonban eltérően a két világháború közötti kontextustól,

ahol az úri-vidéki Magyarország ellentéte volt, a *nomenklatura* és a *nép* ellentétévé vált.

A populista séma elitellenessége teljes mértékben alkalmazható a kommunista rendszer elidegenedett elitjének és a vele szemben álló népnek a mozgalmak számára oly fontos framingfolyamatban való felhasználására. A *framing*, a *keretezés*, eredetileg Erving Goffman szociálpszichológus kategóriája, amelyet a mozgalom- és tiltakozáskutatás sokszorosan értelmezve olyan gondolati sémák, diskurzusminták jelölésére használ⁷, amelyek közös szemléleti kereteket adnak a mozgalmak aktivistái, tagjai és potenciális támogatói számára, és a mozgalom diffúzióját, terjedését segíthetik elő propagálásuk révén. A frame öröklődik, de változik is, tartósságát éppen az adhatja, hogy a valóság, a környezet változásait képes sémáiban úgy értelmezni, hogy azok továbbra is mobilizálóan hassanak. Ez történt a két világháború közötti elit–népi szembeállítással is, amely az úri–magyar paraszti helyett a Kádár rendszerben rezsim-nomenklatura és magyar népi-nemzeti ellentétének a formáját ölthette, és ily módon nagymértékben alkalmazható volt a rezsim kritikájára és az azzal szembeni mobilizációra. A framingfolyamat több elemből áll, *antagonista* eleme az exkluzív és igazságtalan, legitimáció nélkül hatalmat gyakorló csoport felé irányult, a *protagonista* elem pedig a kirekesztett, közönségi, a nemzeti hagyományt őrző népet fogta össze. A *master frame*, az *uralkodó keret* alapja az *injustice frame*, az *igazságtalanságmagyarázat*. A kis, szűk, legitimáció nélküli, külső és belső erőszakkal uralkodó elitnomenklatura nyilvánvalóan igazságtalanul bitorolja a hatalmát és javait, és kirekeszti azokból a kollektív javak legitim tulajdonosát, a szuverenitás letéteményesét, a népet.

A népi ellenzéki ség ebben a vonatkozásban igen jól megalapozott és Magyarországon nagyon széles kulturális kisugárzással rendelkező, a kommunisták számára is kikerülhetetlen és kikezdhethetetlen kulturális teljesítményekre, műalkotásokra, művészeti és irodalomtörténeti irányzatokra építhette politikai mondanivalóját⁸, amely a cenzúrázott nyilvánosságban többnyire nem manifesztáltan, hanem a mindenki által ismert frame ki nem mondott, de mindenki által ismert tartalmi következményeként csak az informális szférában jelent meg. Mindenki tudta azt, hogy pl. mit is jelentenek Illyés Gyula, Csoóri Sándor, Csurka István műveinek alakjai, konfliktusai, megoldási javaslatai – emiatt ellenőrizték, korlátozták a szerzőket és műveiket nyilvánosságát és forgalmát. Nem kellett politikai program akkor, ha a kulturális tartalmak a hagyomány és értékek révén olyan nyilvánvalóan széles körben jelen lehettek.

A demokratikus ellenzéknek nevezett szocialista-liberális hátlózat tagjai nem építhettek ilyen erős és széles körben elfogadott kulturális háttérre. Szemléletmódjuk a polgári társadalom-

tól a civil társadalom, a szocialista demokráciától a „jelzők nélküli” avagy a liberális demokrácia, a szocialista piacgazdaságtól a piac felé fejlődött⁹. Elitkritikájuk nem populista jellegű. Népfogalmuk nem a durkheimi értelemben vett organikus szolidaritás hordozója, hanem a közvetlen demokratikus és populista tartalmaktól megtisztított Rousseau-féle népszuverenitási koncepció. A Tönnies-féle közösség és társadalom közötti különbség jól jellemzi a két irányzat protagonistá frame-jét az elit szemben álló kollektívumról. Az elit a demokratikus ellenzék társadalomkritikájában a marxi elidegenedéskoncepcióval, avagy a weberi bürokráciaelmélet átértelmezésével és alkalmazásával kapja meg a magáét. Az elit elidegenedett, bürokratikus, sőt még az se, mert nem professzionális, hanem politikainomenklaturális alapon rekrutálódik, tevékenysége zavarja, akadályozza a piac, a civil társadalom és a jogállam normális, nyugati struktúráinak működését. Antagonisztikus frame áll az elittel szemben itt is, de más alapokon értelmezi az igazságtalanság, a hatalom és a kirekesztettség kialakulását. Elit és tömeg áll szemben ebben a rendszerkritikában, amely nem populista alapú, hanem pozitív modellje a nyugati társadalmak demokratikus elitizmus vs. részvételi demokrácia dilemmájában gondolkodott.

A két irányzat társadalom- és politikakritikája ugyanarra a magyar és a többi kommunista rendszerre jellemző problémát állította előtérbe, az elit uralmát és a társadalom többségének kirekesztettségét a hatalomból, azaz a rendszer igazságtalan és autoriterjellegét az ellenzéki diskurzusban, azonban más-más modellekben, paradigmákban, vagy ha tetszik framekombinációkban építette fel kritikáit és pozitív modelljeit. Míg az egyik megközelítés a populista sémát alkalmazta, a másik a civil társadalom-plurális demokrácia–demokratikus elitizmus sémáit. Az ellenzéki diskurzusok a rendszerváltási folyamatban pártpolitikai diskurzusokká, programokká, szervezeti modellekké, legitimációs elvekké formálódhattak, amennyiben a rendszerváltás folyamata lehetőséget biztosított a korábbi ellenzéki elitek, elleneltek számára ahhoz, hogy az új politikai elit részévé válhassanak.

Magyarországon ez a lehetőség megadatott mindkét irányzat erre képes és alkalmas képviselői számára. Az egykori ellenzéki mozgalmak utódpartjai, az MDF, a MIÉP, az SZDSZ, a Fidesz a pártpolitikai diskurzus és a hatalompolitikai verseny stabil tényezői voltak a rendszerváltás és az európai csatlakozás közötti stabilizációs és intézményesedési periódusban. Részei a parlamentnek, ellenzéki avagy kormánypárti, illetve azt támogató pozíciókban, tehát részesedtek a hatalomból. Akkor is, ha több okból csökken az eredetileg a rendszerváltás előtt az ellenzéki mozgalmakban aktív szerepet betöltő személyek jelenléte a pártpolitikában, az általuk kidolgozott sémák hagyományai

megrögződnek a pártpolitikában, kultúrában és diskurzusban. Ebben a vonatkozásban a magyar ellenzék jelentős elit-kooptációjáról beszélhetünk, ha pl. összevetjük ezt a volt NDK ellenzéki mozgalmainak 1989 utáni karrierlehetőségeivel¹⁰. Ott a polgári mozgalmak az első választásnál kiszorulnak a hatalomból, és az NSZK-ban kialakult politikai struktúra termelődik újra, illetve transzplantálják a keleti tartományokra. A volt ellenzékiek díszhelyeket, kitüntetések, civil pozíciókat, a múlt feldolgozásában kitüntetett szerepet kapnak, politikai-hatalmi befolyásolásra az új rendszerben az általuk kidolgozott, az NDK-hoz kötődő sémáknak még akkor sincsen esélye, ha egy-egy személyiséget szívesen kooptálnak, főleg a helyi politikában Keleten. Ezzel szemben Magyarországon az ellenzéki diskurzusok bizonyos sémái fennmaradtak, avagy átalakulva újrafogalmazódtak a pártok és kormányok politikájában. Nem szabad elfelejtenünk a parlamenten kívüli, a civil politizálást sem, az egyesületek, mozgalmak, alapítványok világát, ahol a volt ellenzék ugyancsak jelen van, sok esetben meghatározó hagyományáival.

A továbbiakban röviden csupán a népi ellenzéki irányzat által megőrzött populista elitkritika bizonyos elemeinek továbbélésére szeretnék rámutatni. Ez nem jelenti azt, hogy nem lehetne megtalálni az urbánus-demokratikus elitkritika hagyományait pl. a civil társadalom 1989 utáni mítoszaiban, azonban hely hiányában erre itt nincsen mód. A nemzetközi szakirodalomban éppen ez a vonulat, a „civil társadalmi mítosz leleplezése” kapott nagy hangsúlyt, pl. olyan kiemelkedő személyiségek ellenzéki gondolatainak és posztkommunista politikai gyakorlatának szembeállításával, mint Havel és Walesa. Magyarországon a volt demokratikus ellenzék képviselői nem tettek szert ennyire központi szerepre, itt a rendszerváltás után éppen a népi vonal tűnt a külföld számára dominánsnak, úgyhogy a nemzetközi szakirodalom Magyarországról 1989 után éppen hogy nem a „civil társadalmi mítosz” leleplezését tekinti elsődleges feladatának, hanem a populizmustól a jobboldali extremizmusig, avagy a más típusú populizmusig vezető utakét¹¹.

A populizmus persze minden politikai és gazdasági, valamint kulturális keretfeltétel-változás környezetében másképpen értelmezhető és értelmeződik át, és ez teszi megközelítését olyan legendásan nehézé¹². Mást jelent a populista elitkritika az autoriterrendszerben és a formálódó demokráciában, hogy a mi esetünknel maradjunk. Lehet, hogy valaki ugyanazt gondolja és mondja, mint addig, de a keretfeltételek gyors megváltozása következtében az mást és mást jelent. Az eszmei tartalmak megőrződése, áthagyományozódása pedig új értelmezéseket ad azoknak. A frame-k életképessége és a mozgalmakutatás számára magyarázó ereje éppen abban rejlik, hogy a megváltozott környezeti feltételek mellett is életképesnek bizonyulnak. A po-

pulista elitkritika túlélési esélye csekélynek látszhatott a rendszerváltáskor, hiszen a korábbi ellenzékéből az elitkooptáció révén az új elit szegmensei válhattak, a régi elitek pedig a feltételezés szerint kikerültek a hatalomból. A két folyamat nem, vagy a nem elvárt végbemenetele következtében¹³ a korábbi népi ellenzéki bizonyos képviselői és csoportjai a korábbi nomenklátúraelit átalakulásáról, továbbéléséről, visszatéréséről beszélhettek, és a korábbi rendszerváltók fennmaradót, avagy erősödő kirekesztéséről. A korábbi ellenzéki populizmusnak az eliten gyakorolt kritikájának funkciója megváltozott, és az új elit „urbánus” és „populista”, „kommunista” és „antikommunista” csoportjai közötti konfliktusok egyik artikulációs formájává válhatott. Ujratermelődött a népi-urbánus ellentét a pártpolitikai diskurzusban, a populista kritika radikális formái magát az új rendszert és az új elitet tekintették kritikájuk tárgyának, hiszen az szerintük nem új, avagy nem demokratikus, és továbbra is kirekeszti az igazi népet. A kevésbé radikális populista kritika az új rendszert nem teljesen veti el, azonban kifogásolja a régi elitcsoportok konverzióját, visszatérését, továbbélését, de nem vonja kétségbe demokratikus jellegét, csak a demokrácia problémáiról, válságairól értekezik, de nem utasítja el azt egészében.

Magyarországot a másként gondolkodók elleni teljes elnyomás rendszerének alkalmazása csak a legsötétebb sztálinista időszakban, illetve 1956 után néhány évig jellemezte. Ezt követően a hatvanas évektől egyre inkább erősödtek a szelektív tolerálás elemei. Ez a fejlődés azonban csak a pártelit mindenkor visszavonható engedménye volt, és nagyon határozott korlátokba ütközött a tolerancia (mindenféle tüntetés erőszakos felszámolása, a mozgalmi szervezetek és hálózatok nyilvános és legális működésének tilalma stb.)¹⁴. Populista szellemi irányzatok az ellenzékben és a szamizdat-ellenkultúrában már ekkor is megjelentek, gondoljunk Csurka István avagy Csoóri Sándor tevékenységére. Fontos hangsúlyozni, hogy a magyar antikommunista ellenzéknek nem csupán baloldali és liberális, hanem nacionalista és populista hagyományai is vannak. A népi-urbánus vita és konfliktus már jelen van az ellenzéki mozgalmak körében, hogy 1989 után a pártrendszer és a politikai kultúra törvonalaként éledjen újjá. Mind a rendszerváltást előkészítő, mind az abban részt vevő, mind a választásokon versengő csoportok, mind a különféle választott kormánykoalíció pártjainak körében is találhattunk mérsékeltebb, avagy radikális politikai felfogású, populista jellegű politikai csoportokat.¹⁵ A radikális populista gondolkodók és politikai irányzatok egy része marginális jelenség az intézményesített politikai rendszerben, de időnként belép az intézményes struktúrákba, parlamenti képviselet, avagy médiabefolyásolás, illetve médiapiaci részesedés révén.

AZ ELLENZÉKI POPULIZMUS HAGYOMÁNYA MAGYARORSZÁGON

Magyar olvasók számára nem kell részletesebben bemutatni az ún. népi irányzat fejlődését és gondolkodóit, hiszen széles körű szakirodalom foglalkozik vele több társadalomtudományi diszciplína keretei között. Itt csupán példálózó jelleggel említeném meg Csurka István író és politikus gondolatainak néhány motívumát, mint a populista elitellenesség a korábbi ellenzék és a későbbi pártpolitika között közvetítő elemét. A monori találkozóra készült, később megjelent politikai írásait egybegyűjtő kötetének címadó előadásában, az „Új magyar önépítés”-ben eképp fogalmaz. Elfogadja Konrád, Szelényi és Gyilasz elemzését az elidegenedett nomenklátúraelit és az új „osztályuralmi” professzionális elitek problémáiról a kommunizmusban, amelyet szerinte a „kvázikultúra” termelése, valamint a „kontraszelekció”, és az új „liberális technokrácia” jellemeznék.

„A kontraszelekció, amely ebben az egész társadalomban érvényesül, az értelmiség körében a legerősebb. A magyarság történelme során sajnos sok kontraszelekciós hullámot megélt. A magyar történelemben elsősorban a forradalmak és a szabadságharcok bukása után szoktak előállni azok a helyzetek, amelyekben a rátermettséget, a hivatásbeliséget, a tehetséget egy időre másodrendű fontosságúvá tudja tenni az új rend iránti lojalitás, a beilleszkedés, a meghajlás avagy éppen a gerinctelenség... Talán soha nem volt ilyen bőséges aratása a kontraszelekciónak, mint az 1956 utáni konszolidációs években. Vezető beosztáshoz, s ennek következtében sokszor alkotó értelmiségi munka lehetőségéhez, szószékhez, katedrához, színpadhoz, kutatóintézeti vonalzóhoz, megjelenéshez elsősorban azok jutottak, főként a korai években..., akik elismerték a történeteket annak, ami nem volt. A hatalomnak megbízható emberekre volt szüksége, s a megbízhatóság, mint követelmény messze megelőzte a hozzáértést, a tehetséget. Minden ágazatban. ...Általános társadalmi gyakorlattá vált, hogy a kontraszelekciós vezetési hibákat a lassan-lassan odaengedett, szóhoz juttatott hivatásbeliek korrigálják... A felső körökben sikké, erényné vált bizonyos liberalizmus... Így aztán szép lassan kialakult egy olyan szakembergárda, nevezhetjük őket akár technokratáknak, akik ennek a liberalizmusnak köszönhatték a munkalehetőségüket, sokszor még a vezető beosztásukat is... Ez a réteg ma egyre vastagodik, de ugyanakkor egyre inkább korrumpálódik is... Sikertelenül próbálgatja becsempészni a valódit a kváziba. A valódi kérdésekkel való szembenézést ez a liberalizmus sem engedi meg neki. A kontraszelekciós liberalizmusnak lételeme a kvázi. Minél »kvázibb« az, amit a szakember termel neki, annál elégedettebb, mert a valódi termékek, a valódi alkotások a múltjára

emlékeztetik, s vele a kontraszelekciós, illegitim voltára. Igen ám, de a technokrata nap mint nap érintkezik, sőt barátkozik a vezetőjével, urával és parancsolójával, sőt rokonságba kerül vele, érdekszövetségbe is. Lassan elmosódnak a különbségek... Így azután egy óriási körforgás van ebben az értelmiségben: hivatásbeli tehetségek, szakemberek nyomulnak feljebb és feljebb, tartják működésben az üzemeket és az intézményeket, s közben maguk is hasonlatosakká válnak kenyéradóikhoz, beleszagolnak a hatalomba, a felébe-harmadába, és elzülленek.”¹⁶

A fenti hosszabb látlelet a Kádár-rendszer elitkooptációjáról azzal a feltételezéssel végződik, hogy ezáltal az igazi népből jött értelmiségiek nem jutnak el az elitbe, és a „kulturbugrisok” uralma érvényesül, amellyel szemben a szerző alternatív, „nemzeti önépítési” programot kíván állítani. A monori találkozó a két ellenzéki irányzat közeledésének epizódnak bizonyuló momentuma maradt¹⁷, de Csurka írása őrzi a két diagnózis egyesítésének kísérletét és a közös stratégiai javaslatot. Az utak azonban, mint tudjuk, elváltak, és a populista elitkritika számára nyilvánvalóan a magyar átmenet kompromisszumos jellege, a korábbi elit hatalmi konverziós alternatíváival, a külföldi tőke megnövekedett szerepével nyilvánvalóan nem felelt meg, és további kritikákat provokált. Maga Csurka többek között a kivételesen még a két ellenzéki irányzat egykori képviselőit egyaránt szóhoz juttató Bibó István szakkollégiumbeli 1991. június 5–6. között megrendezett „Csendes? Forradalom? Volt?” című konferencián adja meg látleletét az elmaradt elitváltásról, illetve a régi-új elitekről „Meg nem történt forradalom” című előadásában.

Szerinte az átmenet modelljét Magyarország, a magyar nép ugyanúgy készen kapta, ahogyan a kommunista rendszert is. Az orosz–amerikai egyezkedés, hasonlóan a korábbi világhatalmakéihoz, a magyarokat a többi kis népekkel együtt a nagyhatalmi sakkjátszma gyalogjaiként használta, kaptak ami jutott nekik... ti. a rendszerváltás.

„Ismét a nagy üzlet függelékében szerepeltünk tehát. A nagy üzlet a szovjet birodalom konzerválása. Igaz, egyelőre másodosztályú szerepkörben, de teljes felhatalmazással a belső ügyeket illetően és az ázsiai térségek ellenőrzésére. Ha erre a Kremlnek késleltetett átmenetre van szüksége a közép-európai térségben, akkor késleltetett lesz az átmenet. A késleltetést a régi szerkezetek fenntartásával és látszatújdonságok bevezetésével, szigorú gazdasági és pénzügyi ellenőrzéssel lehet elérni.

A régi szerkezetek továbbélését a reformkommunisták szavatolhatják, illetve a hozzájuk csatlakozó, velük nagyjából azonos ideológiájú liberálisok, míg nem a gazdasági kézbe tartást a világbanki szabályozás és a hitelek pórázán tartása...

A cél az volt, és a biztonsági vezérkarok ezt kívánták mindkét oldalon, hogy a változási folyamatok ellenőrzés mellett történjenek.

Az ellenőrzésre legalkalmasabbnak mindenütt azokat a reformerőket tartották, amelyekkel már korábban is tárgyalásban voltak. Valószínűleg abban bíztak, hogy a választásokon ezek az erők megtartják pozíciójukat. A térség keleti országai-ban ez a számítás bevált. Magyarországon nem...

Elsikkasztott forradalom?

Nos igen, elsikkasztott éppen azért, mert meg sem történt. Mert mindvégig és mindmáig megmaradt azok között az értelmiségi keretek között, amelyekben elindult, mert megmaradt az alkuk és különalkuk szintjén, és mert további sorsa sincs a népnek kezében, hanem az egymással versengő elitekében...

Ki beszélt itt 89-ben forradalomról, kinek nem volt elég a békés átmenet? Ki akart mást?

Még a nép sem, amelyre most annyi hivatkozás történik...

Nem volt forradalom, mert az elitek betartották a játékszabályokat...

Az eliteknek sokkal szerényebbekké kellene válniuk, mert az árulást nem a nép követte el.¹⁸

Csurka politikai írásainak szélesebb körű elemzése persze tovább árnyalhatná jelen rövid írásunk számára kirajzolódó profilt a populista elitkritika ellenzéki-antikommunista formáiból, a rendszerváltás utáni berendezkedés kritikájára alkalmazott az új politikai diskurzusban betöltött helyéről, szerepéről, változásairól. A főbb elemek azonban azonosíthatók:

Korrumpált elitek vezették a kommunizmust.

Ugyanők menedzselték a békés átmenetet.

Természetesen hatalmi pozícióikat megőrizték.

Nemzetközi háttérük korábban Kelet, most már Nyugat is.

A népet a régi és az új rendszer is kismmizi, az átmenetben sem kapott hangot.

Az elitek globalizálódtak, a népek elleni globális összeesküvés részesei biztonsági és katonai apparátusukkal, és a globális gazdasági háttérükkel.

A rendszerváltás, mint demokratizálódásmaszlag, -humbug, -ideológia, nem valódi.

Az új demokráciában a régi-új elitek uralma a népet más módon, de marginalizálja, létalapját lerombolja.

A konferencia egyik szervezője, Sükösd Miklós összefoglalójában a populista radikalizmust, forradalmiságot oly módon jellemzi, amely megmutatja elitellenes jellegét:

„...a harmadikutas népnemzeti irányzat..., amelyet én elválasztanék egy szélsőjobboldali fasisztoid mozgástól, amelyik kifejezetten faji alapon kíván forradalmi retorikával fellépni. Tehát elválasztanám ezt a harmadikutas népnemzeti irányzattól, amelyik egy populista követelést fogalmaz meg az elmaradt rendszerváltásra. Kinek a nevében? – A »nép« nevében. A nép itt egységes entitás, egy strukturálatlan halmasz; a pártok nem fejezik ki a nép akaratát eszerint az álláspont szerint (sem a kormány-, sem az ellenzéki pártok): ők egyedül akarnak Európába jutni és a népet nem akarják magukkal vinni. A keleti szolgátság után most a nyugati függésbe taszítanák az országot és eladják a hazát. Ennek az álláspontnak az a bukéja, hogy nemegyszer a kormánypártokon belül szólal meg, és Szabó Dezső nyomán görénykurzusnak nevezi az új kormányzatot”.¹⁹

Sükösd itt G. Nagyné Maczó Ágnesra hivatkozik, aki különböző pártformációkon belül fejtette ki populista elitkritikáját, majd így folytatja:

„Ez az irányzat népbarát politikát akar, egyfajta népi maximumot a liberális minimum helyett, a népi kultúra preferenciájával, tisztogatást az állami és a civil szférában nemzeti, illetve faji alapon az ellenség, az idegenek ellen. És ki teszi mindezt? – a nép, illetve a nép az államon keresztül, tehát itt egy állami forradalom elképzeléséről van szó”.²⁰

Csurka István kezdetben az MDF radikálisaihoz tartozott, majd mozgalmat, illetve újabb politikai pártot, a MIÉP-et hozta létre. G. Nagyné az FKGP-t hagyta el, majd kereste meg ismét, közben 1998-ban az Új Szövetségben próbálkozott. Ahogy Sükösd helyesen aláhúzza, a populizmus népmozgalomban és nem pártpolitikában gondolkozik. Kétségtől a „népi állam” híve, annak kellene a népet a hatalomba segíteni, az oktatás, a művelődés, a szellemi honvédelem révén. A nemzetközi politikában a nemzetállam híve a nagyhatalmi sakkjátszmákkal szemben, itt is „népi államot” kíván. A populizmusban jelen van az antipolitikai elem, és változó mértékű etatizmus is.²¹

POPULIZMUS AZ ÚJ PÁRTPOLITIKÁBAN ÉS AZ ELITELLENESÉG

A Magyar Demokrata Fórum radikális populista csoportjai Csurka István író-politikus, mint vezéregyéniségük köré szerveződtek. A kormánypárti radikálisok kezdettől fogva bírálták Antall József centripolitikáját, és „igazi” rendszerváltást követeltek, amely a magyar nemzettudat erősítésével, az azt fenyegető liberális, kommunista, kozmopolita tendenciák vissza-

szorításával kell járjon. A radikális magyar populizmus a két világháború között érintkezett a magyar fasizmussal és 1989 után is kapcsolódik a rasszizmushoz, az idegengyűlölethez, melynek céltáblái ma is elsősorban a zsidók, s a cigányok (akkor, a két világháború között jelentős ellenségkép volt még a „svábság” is, ami ma inkább a nem európai bevándorlóknak adta át a helyét). A Csurka vezette radikálisok egy sor politikai tiltakozó akciójukkal nem csak a liberális és szocialista ellenfeleket, de az MDF liberálisait és centrumát is maguk ellen hangolták. A párton belüli politikai mozgalom 1993 folyamán vált ki a pártból a belső viták hatására és hozott létre különféle politikai szervezeteket, így a *Magyar Igazság és Élet Pártot (MIÉP)* Csurka István bábáskodása mellett²².

A rendszerváltással kapcsolatos magas elvárások és a reálisan jelentkező társadalmi-politikai vesztes pozíciók ellentmondásai a *populista radikalizmus* létrejöttéhez járultak hozzá a magyar demokráciában. Az akkor még MDF-radikálisok, a majdani MIÉP-esek számára a fő fenyegetés a bolsevista, liberális média, a külföldi tőke hatása, valamint a régi nomenklatura bebetonozása voltak.

A *célok* sokfélesége és eltérő státusa figyelhető meg az új magyar mozgalmi szektor populista aktorai esetében. Az MDF-en belüli populista „*mozgalmárok*” hatalmpolitikai célkitűzéseiket az akkor kormányzó párton belüli populista politikai irányzatként, önálló célkitűzésként fogalmazták meg, beleágyazva követeléseiket a magyar „népi” gondolat hagyományába. Ez jól illeszkedett a pragmatikus hatalmpolitikai célkitűzések megfogalmazásához. Ugyanis pártpolitikai irányzatként, „szervezetten belüli mozgalomként” céljaik megfogalmazásának és célélérési stratégiájuknak az volt a jellegzetessége, hogy az elfogadott és kialakult keretként szolgáló párt ágazati politikák szintjén kidolgozott programjának egyes elemeit a mozgalom értékrendje alapján radikalizálták, és bizonyos konkrét követelések érdekében mobilizálták a tagságot, illetve a támogatókat a párton belüli és kívüli politikai nyomásgyakorlás céljából (médiák, MDF-piacok, kulturális „önvédelem” stb.). Az MDF-en majd a MIÉP-en belül megszervezett radikális populista irányzat proaktív, új előnyök elérését célzó, amely azonban retorikájában erőteljesen felhasználta és ma is felhasználja a magyar népet a kommunizmusban és a rendszerváltás óta ért „sérelemek” és hátrányok ellenei fellépés mozgósító erejét.

A Csurka István vezette először MDF-es, majd MIÉP-es radikális populista mozgalom *célkitűzéseinek* orientációja egyesítette magában a hatalomorientált, a szociális-jóléti és a szociokulturális elemeket. Kezdetben párton belüli mozgalomként a single-issue politizáláson túlmenően általános politikai célkitűzésekkel, az ágazati politikai programok módosításának az igényével is fellépett, és pártpolitikailag, valamint az önkor-

mányzatok és ágazati politikák szintjén is megalkotta programját. Nem hiányzott belőle a határozott szociokulturális hangsúly sem, amelyet azonban nem szubkulturális hálózatokra, hanem a felvállalt „magyar”, „népi” értékekre, életmódra, kultúrára kívánt alapozni. Jelen voltak programjában a szociális-jóléti célkitűzések is. Párton belüli mozgalomként azonban mégiscsak a hatalompolitikai jellege dominált. Később, kiválva az MDF-ből, önálló politikai szervezeteket, sőt pártot, a MIÉP-et hozott létre, amely 1998-ig választási kudarcait kompenzálандó gyakran élt a tiltakozás eszközeivel.

1994–1998 között a szociálliberális kormányzattal a *pártpolitikailag megszervezett populizmus* különféle formái ellenzékbe, sőt parlamenten kívüli ellenzéki pozícióba kerültek, mint a MIÉP. Az MDF radikálisaiából szerveződő MIÉP elveszti parlamenti pozícióit ezen kormányzati ciklus végéig, és a parlamenten kívüli ellenzék vezető jobboldali populista pártjává válik, hogy 1998–2002 között ismét, most már saját jogán és megerősödve a parlamentbe kerüljön, ahol önálló frakcióként nem jelentéktelen pozíciót tölt be (lásd az új médiavitákat és az ellenzékiiség értelmezését). Nem foglakozunk itt a Kiszgazdapárt, az FKGP, az egyik legfontosabb, nagy hagyományú, befolyásos populista politikai párt, és markánsan populista stílusú politikusa, Torgyán József fejlődésével, amely a szociálliberális kormány jelentős ellenzéki ereje volt, és a Fidesz-vezette 1998-as kormánykoalíció részese lett a kormányzati cikluson belüli széteséséig²³. A szociálliberális érában a mezőgazdasági politika átalakulása a parasztellenes gazdaságpolitika elleni tiltakozásokból 1997–1998 között a METÉSZ tűnt fel sikerrel kecsegtető, ámde politikailag gyorsan eljelentéktelenedő kérészetű populista politikai mozgalomként.

Az MDF, illetve a későbbi MIÉP populista „mozgalmáira” elsősorban a magyar populizmus, a „népi” hagyomány sajátosan értelmezett megújítására való törekvés volt a jellemző, bár újabban kapcsolódnak a nyugat-európai xenofób-idegenellenes szélsőjobbhoz is. A modernizáció- és liberalizmuskritika vonalán még a globalizáció ellenzőivel is fellelhető néhány közös vonás a piactudományoknak és a képviselői demokráciának a kritikájában, és az újrafogalmazott „népi” gondolat nyit az ökológia, a zöldek felé is²⁴. Idegen viszont az MDF-radikálisok számára a liberalizmus „civil”-liberális és a globalizáció elleneseknek a nemzetek feletti, a tolerancia maximalizálását valló gondolkodása. A liberálisok, amíg a Csurka-féle populisták az MDF-en belül politizáltak, a saját párton belül is az ellenség táborához sorolódtak, s időnként még a mérsékelteteket sem kímélte Csurka kritikája. Az Antall-kormányzat időszakában azon csoportok, amelyek kiváltak a kormánykoalícióból, mint a Torgyán vezette kiszgazdák, illetve az akkori, Csurka István-féle MDF-radikálisok, és más, pl. a Zacsék Gyula- avagy a Király B. Izabella

képviselő vezette csoportosulások politikai szövetségesként és támogatóként jelentek meg a populista mozgalmak számára, és a MIÉP-hez hasonlóan a szélsőjobb felé fejlődtek.

Az 1997-es év agrárpolitikai vitáiban végigvonult a külföldiek földtulajdonszerzésének korlátozását kívánó, a két világháború közötti népi mozgalomban is jelentős szerepet játszó magyar *paraszti „földéhség” populista vagy „népi” motívuma*, amelynek politikai tőkésítésére és a tiltakozás megszervezésére rendelkezésre álltak a legkülönbözőbb politikai vállalkozók. A „*külföldi ne szerezhessen földet*” populista követelése könnyen összekapcsolódhatott a *mezőgazdasági kistermelőkre vonatkozó adójszabályok visszavonására* irányuló széles körű kampánnyal, amelyen a választások előtt szívesen profilírozták magukat az akkori ellenzéki pártok, a *Fidesz* az MDF és az FKGP is. A földtulajdon, a parasztság helyzete, a kistermelő védelme és az adóellenesség sokszor összefonódó motívumok a nyugati populista mozgalmakban is. Hasonló motívumokat emelt kormányprogrammá a *Fidesz* 1998 után kormánypártként a külföldi kézre került termőföld visszavásárlásának kampányában.

A FIDESZ–MPP NÓMENKLATÚRAELLENES MOBILIZÁCIÓS KERETÉNEK MEGJELENÉSE A 2002. ÉVI VÁLASZTÁSI KAMPÁNYBAN ÉS AZT KÖVETŐEN

Az 1998–2002 közötti *Fidesz*-vezette kormányzati periódus végén jött a nagy meglepetés, amikor a társadalom helyett magának a kormánynak a támogatói kezdtek el tiltakozni az elit ellen, éppenséggel a 2002. évi tavaszi, negyedik szabad országgyűlési választási kampányból kinövően magának a választás eredményeinek, illetve az új kormánynak és politikájának és a *régi kommunista, nomenklátúraelit visszatérése ellen*. A *Fidesz* fejlődését már korábban is jellemezték a populizmus felé mutató vonások²⁵. A 2002-es országgyűlési választásokon a jobboldali kormány mobilizált a választási kampány finisében, illetve a *Fidesz* „mobilizációs” pártként, majd ezt követően a leköszönő miniszterelnök, Orbán Viktor fel- és megszólítja a polgári köröket a megalakulásra és az új szociálliberális kormány kritikájára, s ennek eredményeképpen kialakul a polgári körök a kampányt követő nyárra Orbán szerint már „székházérett” politikai mozgalma, amely dinamikus, illegális, provokatív tiltakozásokat generál az egyébként a kormány elleni tiltakozásokban többnyire szegény meleg nyárban. A korábbi szélsőjobb le van körözve és fölözve. *Csurka István* részt vehet támogatóival a *Fidesz* győzelmét elősegíteni kívánó toborzó nagy nemzetgyűlésen, amely menteni kívánja a menthetőt, és beleolvad kritikája a volt kormánypártoknak Medgyessy Péter miniszterelnök „be-

súgó” múltját tematizáló kampányába. A parlamenti pozíció elvesztése után, illetve a jobbközép Fidesz radikális nemzeti vonulatának megmutatkozásával a Csurka- és a Szabó Albert-féle radikális jobboldali tiltakozások, amelyek az első szociál-liberális koalíció ellen masszívan felléptek²⁶, a második szociálliberális kormány ellen már csak a nagyágyúk, a Fidesz-MPP parlamenten kívüli stratégiájának segédcsapataként játszanak. Sükösd Miklós éppenséggel a már kormányzati erőként alkalmazott mobilizációs stratégia kiterjesztéseként, további teleteként fogják fel a Fidesz stratégiaváltását²⁷.

Az S. M. Lipset–S. Rokkan klasszikus kifejezésével ún. „*törésvonalak*” (*cleavages*), párttáborok közötti kvázi-intézményesített *konfliktusvonalak*²⁸ mentén szervezett vidéki, agrár, vallásos, nagycsaládos, munkaadói-középosztályi oldalak egy részének csalódottságán épül fel. Mindezt szervezi a tipikus posztkommunista konfliktusvonalon, a kommunista múlt értelmezésén alapuló „*memorial frame*”²⁹, amely kijelöli az új elit-csoportok bűnét, avagy ártatlanságát, amely az MSZP és rajta keresztül az új miniszterelnök figurájában csapódik le a kommunista-belügyes-menedzser a régi-új elit képviselőjének megbuktatásában.

A jobboldalon a választási vereség feletti csalódottság azonban nem nyert volna ilyen artikulációt a tiltakozás stratégiáját alkalmazó politikai nagyvállalkozó a kormányból kikerült *Fidesz–MPP* a parlamenten kívüli stratégiájának a megjelenése nélkül. Több elemző a *kormányzati, parlamenti politikázáson túli Fidesz-aktivitásokat, a parlamenten kívüli mobilizációt a „politikán túli” politikaértelmezéssel, az intézményes politika határait megkérdőjelező politika- és demokráciaértelmezéssel magyarázza*³⁰, amely érv csak akkor védhető, ha úgy véljük, hogy nincsen politika a parlamenten, a pártokon és a kormányzaton túl. Mások úgy vélik, hogy a „*politikai társadalom*” vezető aktorai, a politikai pártok a társadalmi-politikai hálók szövevényes rendszerében működve különböző mértékben kapcsolódnak a gazdaság, a civil társadalom, a kormányzati-állami mező és a politikai társadalom különféle aktoraihoz, egyszerre vannak „*bent*” és „*kint*” a „*politikai társadalomban*”³¹.

A Fidesz villámgyorsan visszaváltott kormánypártról rendszerváltó, kommunistaellenes párttá, egy kicsit vissza saját 1992 előtti gyökereihez, *ötvözve a hagyományos rurális nacionalizmust az új populizmussal* nyugati mintára, és megtoldva a hamisítatlanul „*keleti*” kommunistaellenességgel. A Fidesz tiszteletreméltó reagálási képességgel és gyorsasággal szervezte magát át kormányzó-, klientúrapártból hálózatait, *networkjeit a hozzá közel álló társadalmi kategóriákat*³² kritikára és parlamenten kívüli politikai tiltakozásra mobilizáló ellenzéki párttá. A polgári körök persze hogy politikai körök, és azt a dinamikát mutatják, ahogyan a civil és a politikai társada-

lom határai összemosódnak. Kezdetben vala az ellenzéki civil társadalom, ebből lett a pártpolitikailag szervezett politikai társadalom, majd annak bizonyos szereplői politikai pozícióik veszélyeztetésével politikai tőkájüket civil aktivitások mozgósítására (is) fordítják, hiszen most ez a racionális befektetés.

A második szociálliberális kormány elleni tiltakozások világában, a korábbi kormányzópártok, főleg a Fidesz szinte „percek” alatt tiltakozó párttá vált, már a kampány idején. A kampány pedig átnőtt az új kormány elleni tiltakozássá. Ebben a formában ez precedens nélkül áll az 1989 utáni Magyarországon. A korábbi kampányokra és tiltakozásokra inkább éppen az a jellemző, hogy a kampány időszakában a tiltakozások, mobilizációk visszaesnek. A kampányolók a választási kampánnyal vannak elfoglalva, a kirekesztettek pedig késleltetik problémáiknak tiltakozásokkal való artikulálását, hogy majd az új kormány ellen léphessenek fel követeléseikkel. Ilyen nagy ívű késleltetett társadalmi-politikai tiltakozás volt a taxisblokádnak 1990 őszén, majd a rákövetkező, a taxisok sikerén felbuzdult más csoportok mobilizálását hordozó időszak 1991-ben³³. Ugyancsak hiányzott eddig a választási eredmény masszív megkérdőjelezése a tiltakozók által. 2002-ben azonban a választási kampány vezet át a mozgalmi politikai tiltakozásokhoz, amelyek éppen a választási eredményt, illetve az új miniszterelnök személyén keresztül az új rezsimit kérdőjelezi meg az újonnan ellenzékivé vált pártok aktív támogatásával. A választási eredmény megkérdőjelezését szolgálja a szavazócédulák megsemmisítése elleni fellépés, amely ügyesen kombinálva a miniszterelnök múltjának témájával az 1945 utáni valóban néha mozgalmas koalíció, illetve népfrontvitákat, konfliktusokat és az azokat követő mobilizációkat, valamint a „fordulat évét” idézik fel a támogatókban negatív „memorial frame”-ként³⁴. A jobboldali pártok összefogásának gondolata is a népfontra emlékeztet, a diktatúrával, annak újjászületésével szemben. A mozgalmi mobilizációhoz mindig szükség van a hitre, elkötelezettségre és a politikai mítoszra is, amely ez esetben gyorsan rendelkezésre állt, akár a szervezési, forrásmobilizációs (resource mobilization, az amerikai mozgalmászociológia kategóriája³⁵) tapasztalatok a volt kormánypártok esetében. A Fidesz nagyon intenzíven és sokat tiltakozó párt volt a rendszerváltás időszakában, de ez a profil visszaszorult 1994–1998 közötti ellenzéki időszakában. Ekkor inkább különféle parlamenten kívüli mozgalmak – az egyetemista tiltakozás, a mezőgazdasági kistermelőké, illetve a Bős–Nagymaros vízlépcső elleni³⁶ – parlamenti és feltehetőleg parlamenten kívüli támogatása illett stratégiájába. 1998–2002 között kormányzópártként nem volt részese a tiltakozási arénának, legfeljebb címzettként, a 2002. évi választási kampány alatt és azt követően viszont főként mintha visszaváltana régmúlt tiltakozóparti hagyományára.

Úgy tűnik tehát, hogy a *populista, elitellenes mobilizációs stratégia* a második szociálliberális koalíció jobboldali ellenzéké számára egy időre fontos lett.³⁷ Permanens választási kampánnyá teheti az ellenzéki időszakot, amelyben minden problémára, konfliktusra parlamenten kívüli politizálással (is) lehet válaszolni: ehhez rendelkezésre állnak a szervezeti formák, az elkötelezett csoportok, a kulturális minták, a közvetlen minták, a múlt példái, a vezetők stb. De lehet, hogy ez a mozgalmi periódus csak átmenetinek bizonyul. Jelenleg erre nemigen lehet választ adni, hiszen a populista mobilizáció a jelenlegi nyugat-európai jobboldal hatékony stratégiája, más kérdés, hogy túllünk-e keletre ez a diktatúra, az antidemokratikus rendszer valamilyen beütéséhez vezet. Előfordulhat, hogy a 2002-es választással valóban jelentős változás megy végbe az eddig inkább a parlamenti és a médiakommunikációt kedvelő politizálási stílusban, amelyet a jobboldali populizmus revitalizál a szélesebb társadalmi-politikai részvétel irányába, amelynek vonzása alól előbb-utóbb a baloldal sem vonhatja ki magát. Mindenesetre a személyi kommunikációs technológiák révén létrejövő új politikai tér, avagy a vezérdemokrácia elemei, illetve a parlamenten, párton kívüli „*political action committee, PAC*”, az USA-beli választási kampányok nyolcvanas években kialakult „*politikai akcióbizottsága*”, amit nálunk csak polgári köröknek hívunk, manapság új elemek a kampányhoz kapcsolódó mobilizációban, ilyenek nem voltak jelen az 1990, 1994, 1998 parlamenti választásain, hanem a 2002-es választási kampány újításai.

A mobilizációnak világos, könnyedén kommunikálható célkitűzést kell közvetítenie a mobilizálni kívánt polgárok és csoportjaik irányában. A politikai pártok üzenete a választási kampányban: „szavazz rám..., avagy szövetségeseimre”. A kampány erről szól, de mobilizációról szűkebb értelmében csak akkor beszélhetünk, ha a választási aktus tartalmán kívül más, időben, térben, jellegben eltérő elvárások is megfogalmazódnak a célba vett választópolgárral szemben. A konvencionális követési készség mellett „*futótűz*”-mobilizációt³⁸ várt el híveitől a polgári oldal, amikor a sajtó szerint Granasztói György politikus és történész javaslatára a nemzeti színű kokárda viselését, avagy nemzeti jelvények és zászlók kitűzését javasolta a polgári tábor választóinak a két választási forduló közötti időszakban. Azaz a polgár ne csupán minket válasszon, hanem manifesztálja is ezt a választását szimbolikusan, ezáltal kapcsolódjék más hasonló, a választói táborhoz tartozó egyénekké és csoportokká, és bizonyos értelemben határolódjék el mindazoktól, akik ezt nem teszik, követik. Ez a stratégia, a szimbolikus kommunikáció, amely más ajánlások szerint egészüljön ki a mindennapi vitakészséggel a „másként gondolkodó irányában”, illetve közösségépítéssel a hasonlószerűek felé, már a kampányt túlélő közösségi szerveződés formáinak egyik csírája volt, túlnővesztve a

célt és a szervezeti formát is egyben a „normál” néppárti kampányoláson³⁹. *A kampány célja tehát már nem csupán a kampány megnyerése, hanem valami több, azon túlmutató network (hálózat) és közösségépítés, és persze vele együtt a kampány hagyományos hatékonyságának növelése is, amely túlmegegy a médiával elérhető tömegeken, beépül a face to face kommunikáció mindennapjaiba.*

A szimbolikus akcióformák széles köre jelent már meg a Fidesz 2002-es mobilizációs kampányának a polgári körökbe való átalakulásának rövid, itt csupán 2002 szeptemberéig követett történetében. A már említett nemzetiszín-kampány, az Erzsébet téri „gödörbe” való labdadobálás, a médiatüntetés százforintosai és újságlapjai, valamint a más, sikerült vagy kevésbé sikerült szimbolikus elemek közös mozzanata kollektív magatartás révén a szimbolikus, közösségi egység időleges megteremtése. A társadalmi-politikai mozgalmak modern cselekvési formák, hiszen a premodern társadalmak eleve közösségi szimbolikával szervezettek, ott csupán a közösség elleni, illetve alternatív rítusok, szimbólumok merülhetnek fel, amelyek a közösség egészét kívánják átalakítani. A modern és a posztmodern társadalmak viszont piaci alapon szervezett, individualizált képződmények, ahol vannak még hagyományos közösségek, de sok új típust éppen szimbolikus közvetítőkkal kell létrehozni. A politikai pártok a tömegpártok időszakában erőteljesen mozgalmi-szimbolikus mobilizációra épültek, gondoljunk pl. a 20. század eleji szocialista, kommunista és fasiszta, avagy sokféle populista pártjaira. *A második világháború után a szimbolikus közösségteremtés, a tömegmobilizáció, az ideológia és a vezér szerepe gyanússá vált a demokráciákban a fasiszta és kommunista tapasztalat alapján. A médiademokrácia azonban sok esetben a posztmodern demokráciákban újra megszüli saját maga kiegészítését, generálva a szimbolikus mobilizációt, a vezérszerepet, a tömeg mítoszát, és ebben osztoznak bizonyos mértékig a demokratikus pártok és mozgalmak is. A politikai szimbolikus tömegakciók alkalmazása a modern és posztmodern politikában önmagában nem antidemokratikus vonás.*

A tömeggyűlés („népgyűlés”), avagy a felvonulás a köztereken szintén a modern demokrácia standard eszköztárának része. Politikai pártok eltérő mértékben alkalmazzák, alkalmazhatják eszköztárukban. A Fidesz esetében kormányzati periódus felülről való mobilizációinak (Millenáris-kampány, olimpiai kampány stb.) folytatásává váltak a választási tömeggyűlések, majd ezeket követték a párt(ok) és a polgári körök tiltakozó demonstrációi a választási eredmény és az új kormányzat, valamint politikája ellen. A 2002-es kampány során ismét gyakorta tiltakozópárttá vált a Fidesz, mint volt 1989–1992 között, azonban nyilvános tiltakozásai most más kontextusban jelentek meg. Akkor a radikális rendszerváltó, avantgarde-párt, ma a

nagy, a jobboldal vezető erejeként működő párt, jelentős politikai sikerekkel, gazdasági, kulturális befolyással és hatalommal. Tüntetései, gyűlései stílusukban, tartalmukban, jelentőségükben természetesen mások. Akkor a parlamenti minimális küszöbérték megtartása, kiterjesztése, ma a politikai hegemonia megszerzése a cél, mind a jobboldalon, mind pedig a politikai társadalom egészében. „Az újra úgy, mint akkor...” természetesen mítosz, akárcsak az 1989–2002 analógiája, a *kommunista nomenklátúra elleni küzdelem*. Medgyessy Péter – ebben a vonatkozásban pechjére, másban előnyére – kiváló, *emblematisz figurája a Fidesz populistá ellenségképének, illetve saját antikommunista tiltakozó identitási fikciójának újratermeléséhez*. Volt apparatcsik és beszervezett ügynök, majd posztkommunista nagytökmenedzser, aki a régi párt régi embereként a múltat átmenti, tehát akkor úgy kell ellene fellépni, mint akkor, 1989-ben a radikális tiltakozó mozgalomban, amelyet a Fidesz nem, de az SZDSZ elárult, mert lepaktált a régi-új nomenklátúra pártjával. Ez a logika, sőt az interjúk és publicisztikák szerint a még régebbi hagyományemlékezet, a kommunisták által manipulált kékcédulás választásoké, meg persze a levert forradalom vezethetett a „Lelkiismeret 88” és hasonló szerveződések és csoportok végrehajtotta július 4-ei illegális Erzsébet hídi közlekedési blokádhöz, illetve az azt követő nem legális tüntetések sorozatához.

Nem a Fidesz szervezte az illegális tiltakozásokat a választási tisztaság miatt, azonban a Fidesz-MPP mobilizációs kampányának feltehetőleg eredetileg nem szándékolt utóéletéről, utóhatásról, amelyektől a pártok részben, az illegalitás vonatkozásában el is határolták magukat, de a céljaikhoz, illetve a kormányzaton gyakorolt kritikájukhoz való közelséget azonban méltányolták. A mobilizáció során megjelent radikális-illegális tiltakozás tehát ismételt – 1990–1997–2002 – megszakítását jelent a rendszerváltást bevezető és kiegészítő ma is hatályos egyesületi és gyülekezési, valamint szólásszabadságot biztosító intézményi komplexum nagyobb problémák nélküli érvényesülésének a magyar politikai kultúrában. Ne értékeljük túl tehát a 2002. július 4-én, az Erzsébet hídon szervezett illegális blokádot és az azt követő demonstrációkat, mint a Fidesz antidemokratikus fordulatának jelét, de ez a tiltakozássorozat kétségkívül magában hordozta a radikális, intézményellenes politikai mobilizáció további dinamikájának kibontakozását⁴⁰, amelyre a belbiztonsági erők gyorsan reagáltak, a büntetékiszabás pedig demonstratívan enyhe volt – egyes szakértő elemzők szerint messze a jog érvényes mércéi alatt szankcionált⁴¹ –, feltehetőleg azzal a szándékkal, hogy a további politikai radikalizációnak elejét vegye a viktimizáció lehetőségének kizárásával.

A jogi akciók, illetve a közvetítő cselekvések a tiltakozó repterőár másik oldala szintén hangsúlyosan, sőt a jogellenes cse-

lekményeknél jóval hangsúlyosabban volt jelen a mobilizált tiltakozási potenciálok stratégiájában. A demokratikus intézmények eljárásainak tisztaságát megkérdőjelezni, a kommunisták által manipulált mivoltot tulajdonítani nekik, és erre széles kampányt felépíteni a *Fidesznek a kommunista nomenklatúraelit visszatérése elleni törekvése, ugyanakkor azonban a populista demokrácia- és jogállamkritika momentum a kormányból kiszorult párt politikájában*. Mivel a második forduló után éppen a választások jogszerűségével kapcsolatos kételyek álltak a tiltakozások fő csapásirányában, ebben az időszakban éppenséggel a köztársasági elnökhöz, avagy az alkotmánybírósághoz, illetve az országos választási bizottsághoz beadott javaslatok, kérelmek, beadványok, jogorvoslatok álltak a tiltakozó akciók homlokerében. Ezekre a Fidesz újabb kampánnyal hívott fel, létrehozta saját panaszgyűjtő, megfigyeléseket rögzítő, ellenőrző pontjait, amelyek így már létükben is azt a képzetet sugallhatták, hogy valami nincsen rendben a normál jogorvoslati rendszerben, hiszen a választás eredményét firtatóknak szervezett háttérre, jogsegélyre van szükségük. A jogorvoslati kampány tehát ugyancsak „szervezeti fegyver” volt, amely igyekezett a párt hálózatához kapcsolni, begyűjteni a tiltakozásra, elégedetlenkedésre hajlamos polgárokat, és őket a „kérelmező nép” csoportjává konstituálni, akiket nem hallgat meg, vagy hátrányos helyzetbe hoz a magyar demokráciának e logika szerint a kisebbségnek a többség feletti uralmát biztosító intézményrendszer. A legális feljebbviteli fórumok tömeges felhasználásának megszervezése általában a nem megfelelően működő „banánköztársaságok” ellenzéki mozgalmainak tiltakozási stratégiája, amely azt célozza, hogy a civil társadalom és a nemzetközi demokratikus közösség előtt leleplezze a politikai közösség nem demokratikusan vagy nem eléggé demokratikusan és jogállami módon szervezett választását. Ez a stratégia tehát adekvát a problematikus választásokat leleplező demokratikus mozgalmak és pártok stratégiájában. Több politikus és elemző hívta fel azonban a figyelmet arra, hogy a választásokat a Fidesz-MPP vezette kormány belügyminisztériuma szervezte, és jogszerűségüket a miniszterelnök és a belügyminiszter sem vonták kétségbe. A jogorvoslati kampány, illetve az új választások kiírását, valamint az előírásokkal ellentétben a 2002-es országgyűlési választások szavazóceduláinak megsemmisítése elenei erőteljes politikai tiltakozás, amelyet a Fidesz részben elindított, részben támogatott, alkalmas volt a magyar demokrácia nemzetközi elismertségének rontására, az új kormány legitimitációjának kétségbe vonására, valamint a választáson alulmaradt pártok támogatói körének intenzív mobilizációja révén tiltakozási és támogatási tőkéjük növelésére. A tiltakozás dinamikája feltehetőleg itt is átnőtt a szándékolt kereteken, azonban valamiféle „méltányossági” felülvizsgálat, a „későbbi újraérté-

kelés” lehetőségének gondolata és stratégiai célja eredetileg az országgyűlési választásokat elveszítő, de mégis a parlamenti küszöböt elérő pártkoalícióból indult.

A politikai mozgalmak mobilizációjához a célok, a potenciális követők, a szervezeti struktúrák mellett az egyént és a csoportot a részvételre motiváló, mozgató, meggyőző érveket közvetítő érzelmi-értelmi gondolati reprezentációkra és azoknak a potenciális követők közötti elterjesztésére van szükség. Ez nyilvánvalóan a személyes és a tömegkommunikáció csatornáin át történik. Azokat a mintákat, amelyek a mozgalmak és tiltakozások követőit a mozgalmak, illetve értelmiségi reprezentánsaik felől elérik, a szakirodalom Erving Goffman szociálpszichológus nyomán „keret” (frame) elnevezéssel látja el. ⁴² Ahogyan a jobboldali tüntetések sajtóbeli *framingfolyamatait* elemző Páll Kinga Ágnes írja:

„Az értelmezési keret segíti a világban való eligazodást és támpontokat nyújt a világ jelenségeinek megismerésében. Adott esetben sajátos kohéziót is biztosít egy közösség tagjai között az azonos vagy hasonló tartalmú sémák és értelmezések révén. Nem hallgatható el azonban az, hogy épp ezáltal az információk szelektíven rögzülnek, mintegy a sémák elemeivel összhangban. Éppen ez a szelektivitás játszik kulcsszerepet az információk dekódolásában és »helyre rakásában«, hiszen ennek alapján fogja az egyén a sajtóban napvilágot látott információkat értékelni.”⁴²

Az értelmezési keretek a kollektív tudat struktúrái, így a kollektív cselekvése is. A mobilizációkban jelentős szerepet játszik, hogy az adott kampány képes-e a potenciális támogatók körében széles körben elterjedt értelmezési keretek megszólításával érveket szolgáltatni a kollektív cselekvésben való részvételre avagy annak támogatására. A mobilizáció keretei sokfélék, de egyik típusuk a mozgalomkutatók szerint valamilyen formában vissza-visszatér a modern társadalmi-politikai mozgalmakban⁴³, ez az „igazságtalanság kerete”. Ez az értelmezési keret felhívja a figyelmet valamely igazságtalanságra, annak okaira, felelőseire és a kollektív cselekvést, mint az igazságtalanság megszüntetésének, felszámolásának eszközét állítja be, ezáltal mobilizál. A „keret” tehát egyszerre szituációértelmező konszenzus létrehozója, valamint a kollektív cselekvés motiválója⁴⁴. Az igazságtalanság értelmezési keretek egyik elemzője említi az „elvek sárba tiprását”, mint az igazságtalanság forrását beállító keretet, amelyek mobilizációt motiválnak a megsértett elvek helyreállítására⁴⁵.

Az elvek sárba tiprása mint igazságtalanságkeret azonosítható a 2002-es választási kampányból kinőtt Fidesz vezetete jobboldali mozgalmi kampányban. Ennek a keretnek a feltételez-

sei, érvelései, amelyeket a tiltakozás céljai alapján próbálok meg alább rekonstruálni:

Megsérült a magyar demokrácia tisztasága, sárba tiporták elveit.

Mert a választások tisztasága kétséges.

Mert eredményük talán manipulált, hiszen nem felel meg a nép akaratának.

Olyan kis különbség döntött a két tábor között, hogy az eredmény felülvizsgálatra szorul.

A választás ismét a demokrácia előtti rendszer vezetőit hozza vissza, tehát eredménye nem kötelező érvényű.

Ezek a vezetők a múlt rendszer vétkeiért, büneiért felelősek, maguk is „tettesek” voltak a kommunista rendszerben.

Ilyen vezetők nem lehetnek a magyar demokráciának, le kell mondaniuk, mondassuk le őket.

Védjük meg magunkat tőlük, hozzunk létre saját intézményeket, médiát, ne tekintsük őket legitim vezetőknek.

Mind a választások, mind az új kormány, mind az intézményes keretek „sárba típró” elvsértéseket jelentenek a rendszer-váltó Magyarországon, ezért kell részt venni az igazságtalanság felszámolására minden a demokráciához, a demokráciáért korábban folytatott küzdelemhez hű, amellell álló polgárnak és csoportjaiknak. Ezt a célt szolgálják a tüntetések, a manifesztációk, a szimbólumok, a blokádnak, a jogorvoslatok keresése stb.

Az értelmezési keretek forrását nem lehet, vagy nagyon nehéz megtalálni. A társadalmi-politikai térben roppant sokféle forrás és „erősítő” terjeszti azokat. Források lehetnek könyvek, versek, beszédek, az erősítők pedig például kommunikációs stratégiák, kampánystílusok, elektronikus és nyomtatott média. Az értelmezési keretek szolgáltatója nyilvánvalóan nem egyedül a Fidesz-MPP, vagy annak aktuális hálózatai, hanem régi és újabb hagyományok (1956, 1988–89, 1990–1994), szervezetek, csoportok stb. Több elemző azonban a Fidesz-MPP mint párt és mint kormány politikai kommunikációját elemezve olyan sémák jelenlétére hívta fel a figyelmet, amelyek kiindulópontot, forrást és erősítést adhattak a választási kampányban, avagy azt követően megindult mobilizáció értelmezési keretének a „*magyar demokrácia elveinek sárba tiprása = igazságtalanság = kollektív cselekvésünk forrása*” hatékonyságának. A keret már feltehetőleg előbb jelen volt, és azt a bekövetkezett kiváltó események aktiválták ebben az irányban a mediális és szervezeti közvetítők hatékony együttműködésével. A politikai párt és szatellitjei fogalmazták meg a konkrét célokat és működtek együtt a mobilizációs infrastruktúra gyors felállításában. A *memorial frame* révén a történeti hivatkozások lehetősége adott, a „*déja vu*”, „*már láttuk*” attitűdjének bizonyosságát, az értelmezési ke-

ret csomópontjait erős hálóvá szövi a manipulált választás – korrupció, bűnös vezető(k) –, nép- és nemzetellenes politizálás pontjai egymást oda-vissza erősítik, és értelmezési keretük egymásra vetíti Rákosit és Medgyessyt, a köztük erős szállal összekötő titkos politikai erőszakszervezet vonalán. A politikai mozgalmak mobilizációjának egyesek szerint a francia forradalomtól, mások szerint még régebb óta folytonos eleme az „igazságtalanságkeret” egy másik típusa, a gyakran „összeesküvés-elméletként” emlegetett felfogása a társadalmi-politikai valóságnak. E felfogás szerint a mindenkor titkos elithálózatok, a szabadkőművesek, szidók, liberálisok és kommunisták, imperialisták stb. „csinálják” a történelmet a különféle intézmények álcái mögött: két világ van, az egyik, ami látszik, pl. demokratikus választás, a másik a valódi, annak manipulálása, ami viszont rejtett, rejtőzködő. Ennek a szemléletnek a kedvenc aktorai a mindenható titkosszolgálatok, amelyek korokon és határokon átnyúlva manipulálják az emberek és népek mindennapi látszatvilágát⁴⁶.

Az „összeesküvés-feltevés” értelmezési keretének forrásai, erősítői szintén azonosíthatók. 2002 februárjában nyílt meg az Andrássy út 60-ban a már előkészítésében, kivitelezésében és megvalósításában egyaránt sok és éles politikai vitát, illetve közvetlen mobilizációt is kiváltó múzeum, a „Terror háza”. A Fidesz-MPP kormányához és kormányfőjéhez közel álló igazgató, Schmidt Mária nevéhez kapcsolt intézmény megnyitása a választási kampány előszeleként a kormányt támogató mobilizációt jelentett, amelyet a MIÉP Köztársaság téri tüntetése világos címezéssel látott el az MSZP felé. A másik fontos kulturális reprezentáció, amely elősegítette a *múlt és jelen egymásra találását, kézfogását a diktatúrák titkosszolgálatainak hagyományai és a jelen mindennapjai között az egyik legnépszerűbb magyar regényíró, Esterházy Péter* apjának a történelmi hivatalban felfedezett ügynökmúltjával kapcsolatos regénye, amely korábbi művével felelősen széles körű érdeklődést váltott ki a magyar olvasóközönség körében. Ilyen háttérrel robbant *Medgyessy Péter* titkosszolgálati tevékenységének nyilvánosságra kerülése, a kormányalakítást követően tehát jól előkészített talajon állhatott az a politikai bomba, amely az új kormány első nyilvános válságát, *Pokorni Zoltán* Fidesz-MPP-elnök Esterházyéhoz hasonló probléma miatti lemondását, utcai tüntetéseket és blokádot, valamint a korábbi ügynöktörvény módosítását és a volt kormánytagok titkosszolgálati múltját vizsgáló bizottság működését hozta magával. Az *igazságtalanságkeret* a demokrácia elveinek sérelme, típusa kombinálódott az „összeesküvés”-felfogás sajátos válfajával, és a két pont robbanékony kereszteződését *Medgyessy Péter* miniszterelnök megválasztása és *múltjának leleplezése* kiválóan segítette. A mobilizáció motiváló kereteit így korábbi keretkezési előkészületek után a

váratlan politikai események és személyek „robbantották be”, és reprodukciójukat a polgári körök belső kommunikációja, valamint a Fidesz-stratégiának a polgári körökkel és azok révén való kommunikációt előtérbe állító iránya szolgálták.

JEGYZETEK

- ¹ Az Ettersberg Alapítvány konferenciáján eredetileg német nyelven elhangzott előadás olyan hosszabb, 2000 óta zajló németországi összehasonlító ellenzékkutatás számára készült német tanulmányra épül, amely a német olvasó számára betekintést kíván adni a magyar ellenzék egészének fejlődésébe. Részlete jelent meg: *Dissidenz und Opposition gegen das Kádár-Regime in Ungarn und die Herausbildung von Gegen-Eliten*, in: Stephan Beetz-Ulf-Jacob-Anton Sterbling (Hrsg.): *Soziologie über die Grenzen. Europäische Perspektiven*. Krämer Verlag: Hamburg. 2003. 275–297. o. A német nyelvű tanulmány kidolgozásához nyújtott értékes segítségével köszönetel tartozom Kende Péternek, a Politikatudományi Szemle szerkesztőbizottsága elnökének. Ez a munka és az annak alapján tartott előadás magyarra fordítva a Politikatudományi Szemle olvasójának nem sok újat mondana. Ezért meghatározott aspektus, a populista elitkritika 1989 előtti és utáni jelenléte problémájára szűkítve készítettem a magyar olvasók számára ezt az írást, és remélhetőleg a magyar olvasók számára is új fénybe helyez néhány, az itthoni politikatudományi vitákban már elemzett problémát.
- ² „Elittek/elitizmus”, „Elitelméletek” címszavak, in: Vernon–Bogdanor (szerk.): *Politikatudományi enciklopédia*. Osiris: Budapest. 2001, 138–141. o. Frank Ettrich–Richard Utz: *Zwischen „Prominenz” und „Nomenklatura”. Überlegungen zur neuerer Eliten-Literatur*, in: *Berliner Journal für Soziologie* 2002/3. Vol. 12. 389–405. o. Frank R. Pfetsch: *Von der liberalen Elitetheorie zur Theorie einer europäischen Zivilgesellschaft*, in: Wolfgang Merkel–Andreas Busch (Hrsg.): *Demokratie in Ost und West*. Suhrkamp: Frankfurt am Main. 1999. 496–520. o.
- ³ „Populizmus”, in: Bogdanor i. m. 555–558. o. A populizmusról általában, a fogalom történeti-összehasonlító értelmezéséhez és magyarországi jelentéséhez politológiai szempontból: Bozóki András: *Vázlat három populizmusról*, in: *Politikatudományi Szemle* 1994/3. szám. Andreas Boeckh: *Populizmus Latin-Amerikában*, in: *Politikatudományi Szemle* 1994/3 szám. Hans Jürgen Puhle: *Was ist Populismus?*, in: Helmut Dubiel (Hrsg.): *Populismus und Aufklärung*. Suhrkamp: Frankfurt am Main. 1986. 12–33. o.
- ⁴ Frizc Tamás: *A népi-urbánus vita tegnap és ma*. Napvilág. Budapest. 1997
- ⁵ *Dokumentumok a populizmus és az ellenzékiesség kapcsolatáról*: Bíró Zoltán: *Saját út*. Eötvös: Budapest. 1988. Zsille Zoltán (szerk.): *Független fórum*. Kézíratos tiltott magyar irodalom a Kárpát-medencében. Danubia: München. 1995. Agócs Sándor (szerk.): *Lakitelek* 1987. *Antológia-Püski*. Budapest. 1991.
- ⁶ Csizmadia Ervin: *A magyar demokratikus ellenzék*. 1968–1988. T-Twins: Budapest. 1995. I–III. Csizmadia Ervin: *Diskurzus és diktatúra: Századvég*: Budapest. 2001. Tóké Rudolff: *A kialakult forradalom*. Kossuth. Budapest. 1998.
- ⁷ Sidney Tarrow: *Power in Movement*. Cambridge U. P: Cambridge (Mass.): 1994. 118–134. o.
- ⁸ Borbándi Gyula: *A magyar népi mozgalom*. Püski: Budapest. 1989.

- ⁹ Körösenyi András: Értelmiség, politikai gondolkodás és kormányzat. Osiris: Budapest. 2000. 39–69. o.
- ¹⁰ Szabó Máté: Társadalmi mozgalmak és politikai tiltakozás. Rejtjel: Budapest. 2001. 78–83. o.
- ¹¹ Cas Mudde–Peter Kopecky (eds.): *Uncivil Society?* London: Routledge. 2003.
- ¹² Yves Mény–Yves Surel (eds.): *Democracies and the Populist Challenge*. New York: Palgrave. 2002.
- ¹³ A magyar politikai elitről: Körösenyi András–Tóth Csaba–Török Gábor: A magyar politikai rendszer. Osiris: Budapest. 2003. 87–120. o.
- ¹⁴ György Dalos: *Archipel Gulasch. Die Entstehung der demokratischen Opposition in Ungarn*. Temmen: Bremen. 1986.
- ¹⁵ A populizmus szerepéről a magyar rendszerváltásban: Schlett István: *Színjáték vagy háború?* Cserépfalvi. Budapest. 1995. Schlett István: *Az opportunizmus dicsérete*. Magvető: Budapest. 1990. Lengyel László: *Magyar alakok*. Pénzügykutató: Budapest. 1994. Gyurácz Ferenc: *Egy „populista” feljegyzései*. Életünk. Szombathely. 1993. Bozóki András–Javorniczky István–Stumpf István: *Magyar politikusok arcképcsarnoka. Századvég*. Budapest. 1998.
- ¹⁶ Csurka István: Új magyar önépítés. Püski–Magyar Fórum. Budapest. 1991. 52–54. o.
- ¹⁷ Csizmadia 1995. i. m. I. kötet 310–318. o.
- ¹⁸ Bozóki András–Csapody Tamás–Csizmadia Ervin–Sükösd Miklós (szerk.): *Csendes? Forradalom? Volt? T-Twins*: Budapest. 1991. 138–139. o.
- ¹⁹ Uo. 95. o.
- ²⁰ Uo.
- ²¹ Mény–Surel i. m.
- ²² Bozóki András: *Politikai pluralizmus Magyarországon. Századvég*: Budapest. 2003. 496–515. o. Körösenyi–Tóth–Török i. m. 2003. 177–181, 196–197. o.
- ²³ Benkő Péter: *A Független Kisgazdapárt (1988–2000)*. Villányi úti könyvek. Budapest. 2000. monografikusan dolgozza fel ezt a fejlődést.
- ²⁴ Csurka István fentebb idézett műve Ivan Illichet idézi, de említhetjük Zelnik József munkáit, az általa szerkesztett „Ökotáj” folyóiratot, és Kodolányi Gyula fordításait, pl. Lewis Mumford munkáiból. V. ö. az ellenzéki populista ökológizmusra való újkéletű emlékezésével, Kodolányi Gyula: *A szükösség visszacsap*, in: *Magyar Szemle 2003/9–10. sz. 3–8. o.*
- ²⁵ Bozóki i. m. 2003. 449–496. o. Terestényi Tamás: *Néhány gondolat populizmusról és kommunikációról a mai Magyarországon*, in: Kiss Endre–Molnár János (szerk.): *Populizmus*. FES: Budapest. 2001. 57–69. o.
- ²⁶ Szabó Máté: *Problémás tiltakozások – problémás tiltakozók*, in: Szabó Máté–Dominique Wisler (szerk.): *Tüntetés, rendőrség, demokrácia*. Budapest. 1999. 337–357. o.
- ²⁷ Sükösd Miklós, in: *Hol a határ?* 2002. I. m. 137–161. o. *A kormányzati tömegmobilizációs Fidesz-stratégiákat elemzi a szociálpszichológia nyelvén Csepeli György: A tömegek ereje*, in: *Mozgó Világ 2001/1. 47–53. o.*
- ²⁸ Körösenyi–Tóth–Török i. m. 131–147. o.
- ²⁹ Thomas Kern: *Kritische Ereignisse, Memory frames und Protest in Südkorea (1980–1987)*, in: *Berliner Journal für Soziologie*, Vol. 13. 2003. No. 3. 325–347. o.
- ³⁰ Szilágyi Ákos, Bozóki András, Tamás Gáspár Miklós: *Hol a határ?* 2002. *Élet és Irodalom*: Budapest. 2002. i. m. 9–17, 161–186, 473–484. o.
- ³¹ Csizmadia Ervin: *Pártok és politikai hálózatok*, in: Pócza Kálmán (szerk.): *Álmaink állama. Egy hatalmi centrum az ezredfordulón*. Századvég: Budapest. 2002. 40–57. o.
- ³² Csizmadia Ervin: *A politika és az értelmiség. Pártok, agytrösztök, hálózatok*. Századvég: 2003. 213–281. o.
- ³³ Szabó Máté: *Társadalmi mozgalmak és politikai tiltakozás*. Villányi úti könyvek: Budapest. 1998. 45–69. o.

- ³⁴ Feitl István et. al. (szerk.): Fordulat a világban és Magyarországon. 1947–1949. Napvilág: Budapest. 2000. Ständeisky Éva et. al. (szerk.): A fordulat évei 1947–1949. 1956-os Intézet: Budapest. 1998.
- ³⁵ Tilly 1978, 69–100. o.
- ³⁶ Szabó Máté 2001, 199–227. o. Mándi Tibor: A Duna Charta, in: Szabó Máté (szerk.): Környezetvédelmi civil kezdeményezések Magyarországon. Villányi úti könyvek: Budapest. 1999. 204–217. o.
- ³⁷ Tölgyessy Péter: Királyi úton a semmibe, in: Népszabadság, 2003. okt. 18. Hétvége-mellélet.
- ³⁸ John Lofland: Protest. New Brunswick: Transaction. 1990.
- ³⁹ Sükösd Miklós, in: i. m. Hol a határ? 2002. 137–161. o.
- ⁴⁰ Beke József–Medveczki Zsolt: Közrendvédelem az új erőszakformákkal szemben, Molnár Katalin: Szavakkal elkövetett erőszak: „Gyűlöletbeszéd”, in: Molnár Katalin (szerk.): Az erőszak a modern társadalmi folyamatokban. Rendőrtiszti Főiskola: Társadalomtudományi Tanszék. Budapest. 2003. 9–16, 102–129. o.
- ⁴¹ Szikinger István: Hídemberek, in: Népszabadság. 2002. július 8. 10. o.
- ⁴² Páll Kinga Ágnes, in: Szabó–Wisler (szerk.) 1999. i. m. 359. o.
- ⁴³ Sidney Tarrow i. m. 1994. 122–123. o.
- ⁴⁴ Tarrow, op. cit. 123–124. o.
- ⁴⁵ Bert Klandermans: The Social Psychology of Protest. Blackwell: Cambridge Mass. 1997. 39–40. o.
- ⁴⁶ Bernd Florath–Armin Miter–Stefan Wolle (Hrsg.): Die Ohnmacht der Allmächtigen. Geheimdienste und politische Polizei in der modernen Gesellschaft. Ch. Links: Berlin. 1992.
Gábor Tamás Rittersporn: The Omnipresent Conspiracy, in: Nick Lampert–Gábor Tamás Rittersporn (eds.): Stalinism its Nature and Aftermath. MacMillan: London: 1992. 101–121. o. Jürgen Roth, u. a. Verschwörungen: Essays, in: Die Neue Gesellschaft: Frankfurter Hefte 1999. No. 2. 113–153. o. Daniel Pipes: Verschwörung. Faszination und Macht des geheimen. Gerling Akademie Verlag. München. 1998.

HELYI TÁRSADALOM

PÁLNÉ KOVÁCS ILONA

A területi érdekérvényesítés átalakuló mechanizmusai

1. BEVEZETÉS

A modern demokratikus társadalmakban, illetve államberendezkedésekben a hatalom területi megosztásának tipikus modellje az önkormányzati. A helyi-területi önkormányzatok, mint a nemzetállami fejlődés során alkotmányos, közjogi státust szerző autonómiák, illeszkedve a népszuverenitás, a képviselői demokrácia törvényszerűségeihez, közvetlen választásokkal jönnek létre. Legitimitásuk, noha a központi, alkotmányozó hatalomtól származik, végső soron a helyi társadalom által megalapozott, ennek köszönhetően más közjogi formációkhoz képest lényegesen erősebb. Az önkormányzati autonómia olyan demokratikus érték, amelyet egyetlen szalonképességre törekvő állam nem kérdőjelez meg, annak ellenére, hogy a helyi autonómiák mozgásteret a valóságban jelentősen szűkül, ahogy nő a központi államhatalom és a helyi önkormányzatok között a függőség, különösen pénzügyi értelemben.

A helyi autonómia, a helyi demokráciák szerepének, politikai értékelésének stabilitása több tényezőnek köszönhető. A helyi önkormányzatok autonómiája a polgári átalakulás idején fontos bástya volt a nemzeti, polgári törekvések védelmében, s a kiépülő nemzetállami kormányzat az autonómia fejében fontos szövetségesre talált a helyi önkormányzatokban. Az akkor kidolgozott alkotmányos modellek (például Lorenz von Stein porosz önkormányzati modellje, a belga alkotmányban megjelenő önálló municipális hatalom), bár eltérő alkotmányjogi, államelméleti alapokon, vallották a helyi önkormányzatok kitüntetett